

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות

פרקים ד-ה: תפילה

סוגיה טז: נוסח תפילת עמידה, תפילת הבינונו

נכתב בסייעתא דשמיא
על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ
ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

© כל הזכויות שמורות למחבר

סוגיה טז: נוסח תפילת עמידה, תפילת הבינו

*

רקע

סוגיית הגמ' עוסקת בשלושה נושאים: א. נוסח תפילת עמידה. ב. תפילת "הבינו". ג. דין כריעה בתפילה. בשני הנושאים הראשונים נעסוק כעת, ובשלישי נעסוק בהמשך [סוגיה קטז עמ' 530].

מקורות

- א. גמ' כח: כט. "מתני' רבן גמליאל אומר בכל יום ויום... טעה שאני" מגילה יז: יח. "דתניא שמעון הפקולי הסדיר שמונה עשרה... משתקא בתרין".
- ב. תוס' ד"ה לייט רי"ף יט: "מתני' רבן גמליאל אומר... אבל שלא בשעת הדחק אין מתפלל הבינו" תלמידי רבינו יונה מד"ה מתני' עד ד"ה מפני
- ג. רמב"ם הל' תפילה פ"א ה"ד, פ"ב הל' א-ד, והגהות מיימוניות אות א
- ד. שו"ע סי' קי סע' א-ב, ומשנה ברורה

הסבר הסוגיה

רבן גמליאל אומר: בכל יום ויום מתפלל אדם שמונה עשרה. רבי יהושע אומר: מעין שמונה עשרה. רבי עקיבא אומר: אם שגורה תפלתו בפיו - מתפלל שמונה עשרה, ואם לאו - מעין שמונה עשרה. [משנה כח:]

מחלוקת התנאים בנוסח התפילה אינה מחלוקת בנוסח התפילה שנתקנה [שאם כן, למונה "מעין שמונה עשרה" אין משמעות. למונה זה יש משמעות רק אם יש נוסח ארוך שמקצרים אותו], אלא מחלוקת בנוסח התפילה שאותו צריכים להתפלל בפועל. רבן גמליאל סובר שנוסח התפילה שנתקנה מחייב, ואין לחרוג ממנו, רבי יהושע סובר שנוסח התפילה שנתקנה אינו מחייב, וכל אחד רשאי לצמצמו ולהתפלל מעין שמונה עשרה, רבי עקיבא סובר שיש להתפלל בנוסח התפילה שנתקנה, אך לאדם שנוסח זה אינו שגור בפיו מותר לכתחילה להתפלל מעין שמונה עשרה.

התנאים נחלקו לגבי תפילת עמידה, ולא מצאנו מחלוקת מקבילה בשאר ברכות. הסיבה לכך פשוטה, חלות הברכה נקבעה על פי חכמים, וכיוון שהם קובעים את חלות הברכה, הם קובעים גם את הנוסח, ונוסח זה מחייב. חלות התפילה אינה תלויה בתקנת חכמים, וללא תקנתם היה לאדם רשות להתפלל בנוסח שהוא רואה לנכון. רבן גמליאל סובר שאחר שתיקנו חכמים נוסח לתפילה, נוסח זה מחייב, וכל אחד מתפלל על פי הנוסח שתיקנו חכמים. רבי יהושע חולק, ולדעתו אף לאחר שתיקנו חכמים נוסח לתפילה, לא היתה כוונתם

לקבע את התפילה בנוסח אחד, אלא הם רק קבעו את מסגרת התפילה ואת העניינים שחייבים להזכיר בה, ורשות לכל אחד ואחד לקצר את נוסח התפילה או להאריכו.

בגמ' [כח:] מובא שתפילת עמידה נסדרה על ידי שמעון הפקולי ביבנה לאחר חורבן הבית. בגמ' במגילה [יז:] מובאת הברייתא שלנו, ומובאת ברייתא נוספת, שהתפילה נתקנה על ידי מאה ועשרים זקנים [אנשי כנסת הגדולה] ובהם כמה נביאים [חגי זכריה ומלאכי] בתחילת בית שני. הגמ' במגילה מיישבת את הסתירה: "שכחום וחזר וסדרום". בפשטות משמע שאנשי כנסת הגדולה תיקנו את התפילה, ושמעון הפקולי רק החזיר עטרה ליושנה, ולימד מחדש את התפילה שנשכחה. כך עולה גם מדברי הרמב"ם [הל' תפילה פ"א ה"ד, והל' ברכות פ"א ה"ה], המייחס את תקנת התפילות והברכות לעזרא ובית דינו, ואינו מזכיר את שמעון הפקולי.

תלמידי רבינו יונה [יט: ד"ה גמ'] אינם מתייחסים לתירוץ של הגמ' ומפרשים בדרך שונה: "מתחלה לא היו מתפללים אותה על הסדר אלא כל אחד ואחד הברכה שהיתה צריכה לו, ובא שמעון הפקולי לסדור אותם אחר כך על הסדר, ולמד הסדר מכח הפסוקים כדאיתא בגמ' דמגלה". אנשי כנסת הגדולה תיקנו את החיוב להתפלל שלוש תפילות ביום. הם תיקנו נוסח לתפילה, אבל הם לא חייבו לומר את כל הנוסח, וכל אחד לקח ברכה מתוך הנוסח שלהם והתפלל. שמעון הפקולי תיקן נוסח מחייב ומסודר לתפילה [שים לב ללשון: אנשי כנסת הגדולה "תקנו שמונה עשרה ברכות", ושמעון הפקולי "הסדיר שמונה עשרה ברכות"].

נחלקו האמוראים מהו "מעין שמונה עשרה". רב אומר שמקצר כל ברכה וברכה ואומר רק את פתיחת הברכה וחימתה, ושמואל אומר שכולל את כל ברכות הבקשה בברכה אחת, ברכת "הביננו". דינו של רב, שניתן לקצר כל ברכה וברכה פחות מחודש מדינו של שמואל שניתן לכלול את כל הברכות בברכה אחת, ולכן ודאי ששמואל מודה לדינו של רב [כך מוכח מהמשנה ברורה סי' קי סק"ו].

הגמ' [כט.] אומרת שאביי לייט אמאן דמצלי הביננו, תוס' [ד"ה לייט] מביאים גרסה המוסיפה: "הני מילי במתא אבל בדרך שרי". הרי"ף [יט:] אינו מביא את דברי אביי, אך מצמצם את ההיתר להתפלל תפילת "הביננו" לשעת הדחק בלבד. מוכח שהוא הבין שאביי לייט מי שמתפלל תפילת "הביננו" שלא בשעת הדחק². הגהות מיימוניות [פ"ב אות א] מביאים את שיטת ר"י שמשמע מדבריו שאביי לייט אפילו מי שמתפלל בשעת הדחק.

לסיום, הערה לגבי נוסח ברכת "הביננו". יש הבדל מהותי בין הנוסח של ברכות הבקשה של התפילה לבין הנוסח של ברכת "הביננו". בתפילת שמונה עשרה יש שלוש עשרה ברכות

¹ עיין בדקדוקי סופרים [מגילה יח. אות ק] שתירוץ זה חסר בחלק מכתבי היד.

² אליה רבה [סי' קי סק"א] סובר שהמתפלל תפילת הביננו שלא בשעת הדחק אינו יוצא ידי חובתו וצריך לחזור ולהתפלל. רוב האחרונים [עיין משנה ברורה סי' קי סק"א ושער הציון אות א] חולקים עליו וסוברים שיוציאים ידי חובה בתפילת הביננו בכל מקרה.

בקשה עצמאיות, חלקן על ענייני הציבור וחלקן על ענייני היחיד, חלקן על עניינים גשמיים וחלקן על עניינים רוחניים. לכל ברכה יש נושא משלה. לעומת זאת, בתפילת "הבינו" יש ברכה אחת בלבד, וכל שלוש עשרה ברכות הבקשה מתחברות לנושא אחד. הברכה עוסקת בעצם בגאולת ישראל, וכל הברכות מצטרפות לפסיפס אחד של גאולת ישראל.

הבחנה זו בולטת במיוחד בכמה ברכות שיש בהן שינוי רב בין הנוסח המקורי שלהן לבין נוסחן המקוצר בברכת "הבינו". ברכת "אתה חונן" עוסקת בבקשה לדעה אישית, בברכת "הבינו" מדובר על בקשה להבנת דרכי ההנהגה הא-להיות: "הבינו ה' א-להינו לדעת דרכיך". ברכת השנים עוסקת בבקשה לרווחה כלכלית ולשפע יבול, בברכת "הבינו" מדובר על בקשה להשתקעות בארץ ישראל: "ודשנו בנאות ארצך". ברכת "על הצדיקים" עוסקת בבקשה לשכר טוב לצדיקים, בברכת "הבינו" מדובר על בקשה לשמחת הצדיקים בבנין ירושלים: "וישמחו צדיקים בבנין עירך".

סיכום

יש הבדל מהותי בין נוסח ברכה לבין נוסח תפילה. חלות הברכה היא מכח תקנת חכמים, ולכן הנוסח שחכמים תקנו לברכה מחייב ואין לשנותו. חלות תפילה היא מכח רצונו של אדם לשפוך את לבו לפני המקום, ותקנת הנוסח נועדה בעיקר כדי לסייע לעלגים בלשונם להתפלל [עין רמב"ם פ"א ה"ד]. מסיבה זו סובר רבי יהושע שנוסח התפילה אינה מעכב, ואדם רשאי להתפלל מעין שמונה עשרה, רבן גמליאל סובר שלאחר שתקנו חכמים את הנוסח הוא מעכב, וחובה להתפלל על פי הנוסח שתקנו חכמים.

תפילת "הבינו" היא תפילה גמורה, אך מותר לדעת תוס' להתפלל אותה רק בדרך ולא בעיר. לדעת הרי"ף מותר להתפלל אותה בשעת הדחק בלבד.

הלכה

השו"ע [סי' קי סע' א] פוסק, שבשעת הדחק - כגון שהוא בדרך, או שירא שיפסיקוהו, או שאינו יכול להתפלל בכוונה תפילה ארוכה - מתפלל "הבינו". הביאור הלכה [ד"ה א] כותב שכיום נוהגים שהטרוד מתפלל תפילת שמונה עשרה, כיוון שאף בתפילת "הבינו" לא יכוון כראוי.

עוד פוסק השו"ע [שם] שאין מתפללים "הבינו" לא בימות הגשמים, כיוון שצריך לומר "ותן טל ומטר לברכה", ולא במוצאי שבת, כיוון שצריך לומר הבדלה [אבל יכול לקצר כל ברכה וברכה - משנ"ב סק"ו].

הפרי מגדים [מובא במשנה ברורה סק"ה] מסתפק אם אדם שהתפלל "הבינו" והוסיף "תן טל ומטר לברכה" או שהוסיף מעין הבדלה במוצאי שבת, יצא ידי חובתו. ספקו הוא אם כיוון שסוף סוף התפלל והזכיר את הנדרש הרי שיצא ידי חובתו, או שכיוון שעבר על תקנת חכמים לא יצא ידי חובתו. רע"א [סי' קי סע' א] מסתפק אם ניתן בשעת הדחק להתפלל במוצאי שבת "הבינו" ללא הבדלה, כיוון שיוצא ידי חובת תפילה אף שאינו מזכיר הבדלה בתפילה, או עדיף שלא יתפלל כלל.